

hedilmiştir. Diğer bölümlerin her biri Hz. Dâvûd ile ilgili bir âyetle başlamaktadır. *Mirşâdü'l-ibâd*'ın "özel bir edisyonu" niteliğinde olan *Mermûzât*'ta tasavvufi yorumlar özenle ayıklanmış, sultanın gücüne dair kısımlar genişletilmiştir. Eser Hermann Landolt'un İngilizce girişiyile birlikte Muhammed Rızâ Şeffî Kedkenî tarafından neşredilmiştir (Tahrân 1352 hş.). 4. *Menârâtü's-sâ'irîn ve maḳâmâtü't-tâ'irîn*. Müellifin hayatının muhtemelen son yıllarında yazdığı bu eser on bölümden meydana gelmekte olup *Mirşâdü'l-ibâd*'ın Arapça bilmeyen okuyucular için yazılmış versiyonu niteliğindedir (nşr. Saîd Abdülfetâh, Kahire 1993). 5. *Risâle-i 'İşk u 'Aḳl*. Harakânî'nin, "Sûfî mahlûk değildir" şeklindeki bir sathiyesinin şerhi olup *Mirşâdü'l-ibâd*'dan önce yazıldığı tahmin edilmektedir. *Mi'yârü's-şıdk fi mişdâki'l-ışk* adıyla da bilinir (nşr. Takî Tefaddulî, Tahrân 1345 hş./1966). 6. *Eş'âr-ı Şeyh Necmüddîn Râzî*. Dâye'nin eserlerinde geçen ve tezkirelerde yer alan şiirlerinden derlenmiştir (nşr. Mahmûd Müdebbirî, Tahrân 1363 hş./1984). 7. *Risâletü't-tuyûr*. Necmeddîn-i Dâye, Rey şehrinde yaşanan zulmü anlattığı bu küçük risâleyi yaklaşık 590 (1194) yılında kaleme almıştır (nşr. Muhammed Emîn Riyâhî, Tahrân 1361 hş./1982). Necmeddîn-i Dâye'nin otuz fikhî sorununun cevabını içeren *Sirâcü'l-kulûb* ve *Ḥasretü'l-mülûk ve Tuḥfetü'l-Ḥabîb* adlı iki risâlesi daha vardır (eserleri için ayrıca bk. *Mirşâdü'l-ibâd*, neşredenin girişi, s. 50-55; Meier, XIV [1937], s. 30-39).

BİBLİYOGRAFYA :

Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdü'l-ibâd* (nşr. M. Emîn Riyâhî), Tahrân 1352 hş., tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 13-59; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 671; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XII, 111-113; Yâfîi, *Mi'râtü'l-cenân*, IV, 136; Câmî, *Nefehât*, s. 465; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, IV, 169-170; Safâ, *Edebiyyât*, I, 168; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 140; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâîḳ*, II, 341-342; H. Corbin, *L'homme de lumière dans le soufisme iranien*, Paris 1971, s. 154-163; Süleyman Ateş, *İşârâtü'l-İfşâr Okulu*, Ankara 1974, s. 139; M. Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1976, II, 393; Abdülhüseyin Zerrînkûb, *Dübnâle-i Cüstüdü der Taşavvufi İrân*, Tahrân 1336 hş., s. 105-108; Osman Türan, *Seleçklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 330; F. Meier, "Stambuler Handschriften dreier persischer Mystiker: 'Ain al-quḍât al-Hamaḍânî, Nağm ad-din al-Kubrâ, Nağm ad-din ad-Dâja", *Isl.*, XIV (1937), s. 30-39; H. Landolt, "Stufen der Gotteserkenntnis und das Lob der Torheit bei Najm-e Râzî", *Erenos-Jahrbuch*, XLVI (1977), s. 175-204; Derya Örs, "Necmüddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri", *Nüşa*, II/6 (2002), s. 19-34; Hamid Algar, "Nağm al-Din Râzî Dâya", *EP* (İng.), VII, 870-871.

MEHMET OKUYAN

NECMEDDİN el-GAZZÎ
(نجم الدين الغزى)

Ebû'l-Mekârim (Ebû's-Suûd, Ebû'l-Mehâsin) Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî ed-Dımaşkı (ö. 1061/1651)

Fıkıh, hadis ve biyografi âlimi.

13 Şâban 977'de (21 Ocak 1570) Dımaşık'ta doğdu. Gazze'den Dımaşık'a göç eden bir ulemâ ailesine mensuptur. İlk öğrenimine Dımaşık'ta babası Bedreddin el-Gazzî'nin yanında başladı. Yedi yaşında iken babası ölünce tahsiliyle annesi ilgilendi ve Zeynüddin Ömer b. Sultan, Şehâbeddin Ahmed b. Yûnus el-İsâvî, Muhibbüddin b. Takıyyüddin diye bilinen Kadı Muhibbüddin Muhammed b. Ebû Bekir el-Ulvânî el-Hamevî, Osman el-Yemânî gibi âlimlerin derslerine devam etmesini sağladı. Necmeddîn el-Gazzî 1001-1032 (1593-1623) yılları arasında Ba'lebek, Halep ve İstanbul gibi şehirleri ziyaret edip ulemâ ile görüştü. Hac maksadıyla birkaç defa Hicaz'a gitti. 1025'te (1616) hocası Şehâbeddin el-İsâvî'den sonra el-Medresetü's-Şâmiyye el-Berrâniyye'ye müderris tayin edildi. Emeviyye Camii'nde imamlık, ayrıca vâizlik ve müftülük gibi görevleri de ölümüne kadar sürdürdü. Rakiplerinin hasedi yüzünden müderrislikten azledilirse de daha sonra tekrar görevine döndü. Bunun yanında Emeviyye Camii'nde Kubbetü'n-nesr'de ders vermeye başladı. 18 Cemâziyelâhîr 1061'de (8 Haziran 1651) Dımaşık'ta vefat etti ve Şeyh Rislân (Arslan) ed-Dımaşkı Kabristanı'nda defnedildi. Dımaşıklı birçok şair

onun ölümü üzerine kasideler yazmış, Muhammed b. Yûsuf ed-Dımaşkı kasidesinin bir beytinde ölümüne tarih düşürmüştür. "Şeyhülsâm, hâfîzü'l-asr, hâfîzü's-Şâm, hâtimetü huffâzi's-Şâm, muhaddisü's-Şâm, muhaddisü'd-dünyâ" lakaplarıyla anılan Necmeddîn el-Gazzî hadis ve fıkıhta devrinin önde gelen âlimlerinden olup zamanının Şâfiî'si diye kabul edilir. Tasavvufa ilgi duyduğu ve Suriye'de üç abdülden biri olduğu kaydedilir (Muhibbî, IV, 199-200). Dinî ilimler yanında şiir, nahiv, edebiyat, tarih ve tıp gibi sahalarda da geniş bilgi sahibiydi. Öğrencileri arasında Kûrânî, İsmâil en-Nablusî, Abdülganî en-Nablusî, İbrâhîm b. Mansûr el-Fettâl, Ahmed b. Kemâleddin el-Bekrî, oğlu Suûdî b. Muhammed el-Gazzî, yeğeni Zeynelâbidîn b. Zekerıyyâ el-Gazzî, Abdurrahman b. Zeynelâbidîn el-Gazzî, Nakibzâde Abdülkâdir b. Yûsuf el-Halebî, torunu Abdülkerîm b. Suûdî, İbn Hamza Abdülkerîm b. Muhammed el-Hüseynî, Ebû'l-Mevâhib Muhammed b. Abdülbâki ve İbn Hamza Muhammed b. Kemâleddin gibi âlimler bulunmaktadır.

Eserleri. Necmeddîn el-Gazzî elliye yakın eser yazmışsa da bunların bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkıbi a'yânî'l-mî'eti'l-âşîre*. Gazzî eserin önsözünde, "Ümmetimden her asırda ileri gelenler bulunur" hadisi gereğince, yaşadığı X. (XVI.) yüzyılda da önemli şahsiyetler yetiştiğini, fakat bunlar hakkında derli toplu bir eser bulunmadığını belirttikten sonra bu yüzyılda yaşamış şahsiyetlerin hal tercümesini içeren bir kitap yazmak için teşvik edildiğini, bu konuda

Necmeddîn el-Gazzî'nin *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkıbi a'yânî'l-mî'eti'l-âşîre* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 876)

daha önce kaleme alınmış eser olarak sadece Şemseddin İbn Tolun el-Haneffî'nin *et-Temettu' bi'l-ikrân* isimli kitabının bir parçasıyla yine onun *Müfâkehetü'l-hil-lân* adlı eserinin ilk iki cüzünü gördüğünü ve onun sadece, vefatlarına yetiştiği kimselerin vefat tarihini vermekle yetindiğini kaydetmektedir. Müellif *el-Kevâkibü's-sâ'ire*'yi yazarken Suriye, Kahire ve Haremeyn bölgelerinde yetişen şahsiyetlerle ilgili bilgileri şifâhî olarak derlemiş, Osmanlı devlet ricâlinin hal tercümelerini Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*'siyle babası Bedreddin el-Gazzî'nin *el-Me'tâlî'u'l-Bedriyye* adlı seyahatnâmesinden özetlemiş, ayrıca kendisine ulaşan bazı bilgilerden, şahsî araştırmalarından da istifade etmiştir. Gazzî, X. (XVI.) yüzyılda hüküm süren bazı hükümdarların biyografilerini de eserine ilâve etmiş, Kutbüddin el-Mekkî'nin *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fetihî'l-'Osmânî*'sinin Mekke ile ilgili kısımlarını değerlendirmiştir. Eserin kaynaklarından biri de Radyüddin İbnü'l-Hanbelî'nin *Dürrü'l-habeb fi târihi a'yânî Haleb*'idir. Ancak Gazzî bu eserin gereksiz bilgilerle, nakkaş, tâcir, mugannî, mutrip, âşık, mimar gibi çeşitli kesimlerden pek çok kişinin hal tercümesiyle doldurulmuş olduğunu söyler. Nuaymî'nin *el-'Unvân fi zabti mevâlid ve vefyâti ehli'z-zamân* ve Abdülvehhâb eş-Şârânî'nin *et-Tabakâtü'l-kübrâ* ile *et-Tabakâtü'l-vüştâ* adlı kitapları, Bedreddin el-Alâî el-Haneffî'nin 917-934 (1511-1528) yılları arasında meydana gelen Kahire ile ilgili hadiselerle dair eserinin bir parçasıyla Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Hımsî el-Hatîb eş-Şâfiî'nin önemli tarihî olayları ve vefat tarihlerini ihtiva eden muhtasar tarihini bir bölümü de Gazzî'nin faydalandığı kaynaklar arasında zikredilebilir. 901-1000 (1495-1592) yılları arasında vefat edenlerin hal tercümesini içeren eser üç tabaka üzerine tertip edilmiş, her tabaka ricâli alfabetik olarak sıralanmış, bu arada Muhammed adını taşıyanlar öne alınmıştır. Gazzî hal tercümesini verdiği şahısların adını, lakabını ve künyesini zikretmiş, doğum ve ölüm tarihlerini tam olarak tesbite çalışmış, tesbit yapmadığı durumlarda tahminde bulunmuştur. Bu arada, diğer kaynaklarda verilen tarihlerin kendi kitabıyla uyuşmadığında kendisine itimat edilmesini, çünkü bu bilgileri güvenilir kişilerden elde ettiğini söylemektedir. Eser Cebrâil Süleyman Cebbûr tarafından tahkik edilerek yayımlanmış (I-III, Beyrut 1945, 1959, 1979), Cebbûr'un gözünden kaçan bazı hataları Mu-

ammed Ahmed Dehmân tashih etmiştir (*MMİADm.*, XXV [1950], s. 561). **2.** *İtkânü mâ yahsünü mine (min beyâni)'l-aḥbâri'd-dâ'ire (el-eḥâdişil-câriye) 'ale'l-elsün.* Müellif eserini Bedreddin ez-Zerkeşî'nin *el-Le'âli'l-menşûre (et-Tezkire fi'l-eḥâdişil-müştehire)*, Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-müntesire fi'l-eḥâdişil-müştehire* ve Şemseddin es-Seḥâvî'nin *el-Makâşidü'l-ḥasene* adlı kitaplarından faydalanıp halk arasında meşhur olan diğer bazı hadisleri de ilâve etmek suretiyle ortaya koymuştur. *İtkân* başta Aclûnî olmak üzere birçok müellifin ilgisini çekmiş ve kaynak olarak kullanılmıştır. Halîl b. Muhammed el-Arabî tarafından neşredilen eseri (I-II, Kahire 1415/1995) müellifin torunlarından Ahmed b. Abdülkerîm el-Âmirî el-Gazzî *el-Ceddü'l-ḥaşiş fi beyâni mâ leyse bi-ḥadîş* adıyla ihtisar etmiştir (Riyad 1991). İbrâhim b. Süleyman b. Muhammed el-Cîninî de Gazzî'nin Süyûtî, Zerkeşî ve Seḥâvî'ye eklediği hadisleri tesbit ederek *Ziyâdât 'ale'l-Makâşidü'l-ḥasene ve'd-Dürrü'l-müntesire* adlı eserinde toplamıştır (Zâhiriyye Ktp., nr. 8584). **3.** *Luḫfû (Latfû)'s-semer ve kaṭfû's-semer min terâcimi a'yânî't-ṭabaḳâti'l-ûlâ mine'l-ḳarni'l-hâdi 'aşer. el-Kevâkibü's-sâ'ire*'nin zeyli olup XI. (XVII.) yüzyılın önde gelen şahsiyetleri ve Suriye'nin meşhur simaları hakkında bilgi içerir (nşr. Mahmûd eş-Şeyh, I-II, Dimaşk, ts.). **4.** *Şerḫu manzûmeti Ḥaşâ'işil-cum'a (el-Le'âli'l-müctemî'a, el-Fevâ'idü'l-müctemî'a).* Radyüddin Muhammed el-Gazzî'ye ait eserin manzum şerhidir (Zâhiriyye Ktp., nr. 5244 [müellif hattı]; Berlin Königlich Bibliothek, nr. 3812). **5.** *Taḥbîrül-'ibârât fi taḥrîri'imârât* (Zâhiriyye Ktp., nr. 6636, 8579, 8997 [müellif hattı]). **6.** *Hüsnü't-tenebbüh li-mâ verede fi't-teşebbüh (et-Tenbüh fi't-teşbüh, et-Tenebbüh fi't-teşebbüh).* Ahlâka dair yedi ciltlik bir çalışmadır (Zâhiriyye Ktp., nr. 8586, 9030; Edeb, nr. 107-111). **7.** *Mevâhibü'r-raḥmân 'alâ Mi'eti'l-me'ânî ve'l-beyân.* Ebü'l-Velîd İbnü's-Şihne'ye ait *El-fiyye*'nin belâgat bölümünün şerhidir (Hıdiviyye Ktp., nr. 3540; Dârü'l-kütübü'l-Katariyye, nr. 993; Câmîatü Ümmi'l-kurâ, nr. 400). Necmeddin el-Gazzî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Bülgatü'l-vâcid fi tercemeti's-Şeyḫi'l-İslâm el-Vâlid, el-'İkdü'l-manzûm fi riḫleti'r-Rûm, Tuḫfetü't-tullâb, Mecâlis fi tefsîri sûreti'l-İsrâ', el-Hem'u'l-hettân fi şerḫi ebyâti'l-cem'i li's-Şeyḫ 'Alvân, Minberü't-tevhîd ve mazharü't-tefrîd fi şerḫi cem'i'l-cevheri'l-ferîd fi edebi's-şûfi ve'l-mürîd ve 'Aḳdû'n-ni-*

zâm li-'ikdi'l-kemâl (Luḫfû's-semer, neşredeninin girişi, I, 104-121).

BİBLİYOGRAFYA :

Necmeddin el-Gazzî, *Luḫfû's-semer ve kaṭfû's-semer* (nşr. Mahmûd eş-Şeyh), Dimaşk, ts. (Vezâretü's-sekâfe ve'l-irşâd), neşredeninin girişi, I, 11-211; a.m.f., *İtkânü mâ yahsünü mine'l-aḥbâri'd-dâ'ire 'ale'l-elsün* (nşr. Halîl b. Muhammed el-Arabî), Kahire 1415/1995, neşredeninin girişi, s. 3-18; a.m.f., *el-Kevâkibü's-sâ'ire* (nşr. Cebrâil Süleyman Cebbûr), Beyrut 1979, Mukaddime, I, 1-10; ayrıca bk. neşredeninin girişi, I, s. e-r; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, IV, 189-200; İbn Şâşû, *Terâcimü ba'zî a'yânî Dimaşk min 'ulemâ'ihâ ve üdebâ'ihâ*, Beyrut 1886, s. 101-104; Brockelmann, *GAL*, II, 376; *Suppl.*, II, 402; *İzâhu'l-meknûn*, II, 391-392; Salâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'erriḫine'd-Dimaşkıyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 319-320; *Ma'a'l-mektebe*, s. 104-105; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-'edebi'l-'Arabî fi'l-'aşri'l-ḥadîş*, Beyrut 1406/1986, II, 579-588; Abdulkarim Rafeq, "Social Groups, Identity and Loyalty and Historical Writing in Ottoman and Post-Ottoman Syria", *Les Arabes et l'histoire créatrice* (ed. D. Chevallier), Paris 1995, s. 83-84; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 351.

CEVAT İZGİ

NECMEDDİN İLGAZİ

(bk. İLGAZİ, Necmeddin).

NECMEDDİN-i KÜBRÂ

(نجم الدين كبرى)

Ebü'l-Cennâb Necmüddin-i Kübrâ
Ahmed b. Ömer el-Hivekî
el-Hârizmî
(ö. 618/1221)

Kübreviyye tarikatının
kurucusu.

540'ta (1145) Hârizm'in Hîve şehrinde doğduğu kabul edilmekteyse de bu tarih kesin değildir. Moğollar'ın Hârizm'i işgali (618/1221) sırasında yaklaşık seksen yaşında olduğuna dair rivayetleri dikkate alarak bu tarih birkaç yıl ileriye götürülebilir. Onun Kübreviyye tarikatına adını veren Kübrâ lakabı, Kur'an'da haşır gününü simgeleyen "et-tâmmetü'l-kübrâ" (en-Nâziât 79/34) ifadesinin kısaltılmış şeklidir. Necmeddin adıyla birlikte bu lakabın ona üstün zekâsı ve giriştiği ilmî tartışmalarda kesinlikle galip gelmesi sebebiyle gençliğinde hocası tarafından verildiği kaydedilmektedir. Bazı müridlerinin ona "âyetül-lâhi'l-kübrâ" lakabını verdikleri de rivayet edilir. Müridlerini velâyet makamına erdirdiği için de "şeyh-i vefî-trâş" unvanıyla tanınmıştır.